

Çok Etnili Ulus-Devletin Denge Hali¹ Balance State of Multi-Ethnic Nation-State

Sertan BAKAR*

Öz

Bir bütünlük olarak algılanan ulus-devletler genellikle farklı etnik grupların oluşturduğu bir denge haline karşılık gelmektedir. Kültürel, dini ya da milliyet içerikli olarak farklılık gösterebilen alt gruplar, baskın bir etnin devlet mekanizmasını idare edebilme yetisi çerçevesinde örtük bir baskı ortamında varlıklarını sürdürmektedir. Dolayısıyla söz konusu denge halinin sürdürülebilirliği farklı unsurların dahil olduğu bir mücadele süreci olarak tarif edilebilir. Bu süreçte başat rol baskın etni ve egemenlik kavramlarını işaret etmektedir. Ulus ve ulus-devletin inşası özellikle bu iki kavram doğrultusunda şekillenmekte ya da mümkün olabilmektedir. Çok etnili ulus-devletler, uluslararası arenada bir bütün oldukları imajını yansıtma karşılık; çok etnili olma hali, potansiyel olarak çatışma ve rekabet barındırdıkları anlamını da taşımaktadır. Buna göre ulus-devletlerin çok etnili bir yapıda olmaları varlıkları açısından açık bir tehdit olmaktadır. Bu tehdit, mevcut etnikler arasındaki rekabetin yanı sıra; küreselleşme sürecinin neden olduğu göç hareketleriyle de gerçekleşebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, ulus-devletlerin çok etnili ve karmaşık yapıları gereğiyle son derece hassas olduklarına vurgu yaparak, mevcut denge halinin ne ölçüde sürdürülebilir olduğuna açıklık getirmektir. Bu bağlamda, kavramsal arka planı ortak bir tarih ve gelecek arzusu ile temellendirilen ulus-devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından dikkate alınması gereken koşullar ve olasılıklar doğrultusunda bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Ulus, ulus-devlet, ulusal kimlik, etnisite, egemenlik.

Abstract

Nation-states perceived as a whole generally correspond to an equilibrium formed by different ethnic groups. Subgroups, which may differ in terms of culture, religion or nationality, continue their existence in an environment of implicit oppression within the framework of the ability of a dominant ethnic group to administer the state mechanism. Therefore, the sustainability of this balance can be defined as a process of struggle that includes different elements. In this process, the dominant role points to the concepts of dominant ethnic groups and sovereignty. The construction of the nation and the nation-state is configured or possible according to these two concepts. Although multi-ethnic nation-states reflect the image of being a whole in the international arena; being multi-ethnic also means that they potentially involve conflict and competition. Accordingly, the multi-ethnic nature of nation-states poses a clear threat to their existence. This threat, as well as the rivalry between existing ethnic groups; it can also occur with migratory movements caused by the globalization process. The aim of this study is to emphasize that nation-states are extremely sensitive due to their multi-ethnic and complex structures and to reveal how sustainable the current equilibrium situation is. In this context, an evaluation has been carried out in line with the conditions and possibilities that must be taken into

¹ Bu çalışma, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Doktora programında, Doçent Dr. Emre GÖKALP tarafından yürütülen “Kültür ve Küreselleşme” dersi doğrultusunda üretilmiştir.

* Araştırma Görevlisi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü. E-posta: sertanbakar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7566-6857

account in terms of the survival of nation-states, whose conceptual background is based on a common history and a desire for the future.

Keywords: Nation, nation-state, national identity, ethnicity, sovereignty.

Giriş

Dünyanın küçüldüğü hissine kapılmamıza neden olan küreselleşme süreci, teknolojinin gelişmesi ve özellikle de bilişim ve ulaşım olanaklarının artması doğrultusunda yakın geçmişte çok daha yoğun bir biçimde deneyimlenebilen bir olgu halini almıştır: Öyle ki ulus-devletlerin mutlak varlıklarını sürdürmek amacıyla sergilemek durumunda oldukları ‘kapalılık’ ve ‘bütünlük’ imajını tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. Bu durum, ulus-devletler üzerinde düşünsel, ekonomik, kültürel ve siyasal baskılara neden olmaktadır. Örneğin, ulus-devletlerin, ulus kimliği üzerinden tanımlanan, bir arada tutucu nitelikteki değerleri küreselleşme sürecinde yıpranmaktadır. Dolayısıyla ulus-devletlerin yurttaşlar üzerindeki ‘egemenlik’ vurguları önemini kaybetmektedir. Varlıklarını sürdürme içgüdüleriyle davranan ulus-devlet mekanizmalarının, geleneksel varlık koşulları olan ortak dil, ortak tarih, ortak bir gelecek arzusunun yanı sıra, diğer uluslardan üstün olduğu gibi varsayımları daha çok sorgulanır hale gelmiştir. Ulus-devletlerin de bünyesinde yer almak ya da varlıklarına katlanmak durumunda kaldıkları ulus-üstü örgüt ve kuruluşlar ulus-devletler üzerinde karar verebilme hakkını da haizdir.

Ulus ve devlet arasındaki ilişkinin anlamlandırılabilmesi açısından, genel olarak egemenlik ve devlet kavramlarına da değinilmesi gerekmektedir. Bu kavramlar ise; etnik gruplar, çatışma ve kriz hali, baskın etni, milli kimlik, milliyet ve milliyetçilik kavramları doğrultusunda oluşacak denge haline işaret etmektedir. Ulus-devletlerin yapıları itibarıyla homojen olma ya da homojen kalma arzusuna karşılık, çoğunluk olarak milli devlet olmamaları nedeniyle, mevcut heterojen yapılarının yanı sıra; küreselleşme sürecinin yoğun biçimde neden olduğu göç hareketlilikleri doğrultusunda söz konusu homojenleştirme çabalarının sekteye uğraması da kaçınılmazdır. Bu bağlamda; tüm bu kavramlar eşliğinde, ulus-devletlerin uluslararası sistemdeki konumları ve kendi içlerindeki denge haline ilişkin bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır.

Ulus ve Ulus-Devlet

Ulus, büyük nüfusları kapsayan; bu bakımdan her bir üyesinin, ulusal bütünü oluşturan ve aynı zamanda diğer üyelerle yüz yüze etkileşim halinde de olabildiği daha küçük ölçekli toplulukların üst bir yapıda birleşerek bir ‘bütün’ halini aldığı toplumsal yapıdır. Dolayısıyla uluslar, üyelerinin birbirleriyle düzenli olarak ve doğrudan etkileşime girebildikleri mahalle ya da geleneksel akrabalık camiaları gibi çevreler dahilindeki küçük ölçekli ilişkilere kıyasla çok daha karmaşıktır. Ulus, genellikle bir şehirden daha büyük olan belirli bir bölgesel alanı anavatan olarak belirlemiş kolektif bir kimlik ve hafıza biçimiyle ifade edilir. Ulus, diğer uluslardan farklı olan yanlarını vurgulayarak kendisini tanımlar: Her ulus kendine has özellikleri doğrultusunda biriciktir. Scholte, söz konusu ayırt edici özelliklerin, din, dil, ırk, gelenekler ya da sanat biçimleri olabileceğini ifade etmektedir. Uluslar, karşılıklı olarak belirleyici niteliktedirler; yani, birbirleriyle ilişkileri doğrultusunda ortaya çıkmakta ve ‘yabancılar’ ile kurulan zıtlık ilişkisi üzerinden kendi biricik özelliklerini tanımlamaktadırlar. Aynı zamanda uluslar askeri saldırılar veya sömürge hakimiyeti gibi dış müdahalelere karşı göstermiş oldukları toplu savunma pozisyonları ile biçimlenmekte ve içeridekilerin konsolide edilmesi yoluyla varlıklarını sürdürmektedirler (Scholte, 2005, pp. 227-228). Buna göre, ulusların kendi içlerinde farklı parçalardan oluşan bir bütün olmasına karşılık; uluslararası sistem pratiğinde bu bütünün parçaları dikkate alınmamakta ya da muhatap olarak değerlendirilmemektedir.

Ulusun yönetilmesi sorunu ise devlet ile ulus arasındaki karşılıklı bağlantılılığı işaret etmektedir. Habermas ulus ve devlet ilişkisine şu şekilde vurgu yapmaktadır:

Siyasi terminolojide ‘ulus’ ile ‘devlet halkı’ aynı kapsamda düşünülür. Fakat hukuksal tanımlamanın ötesinde “ulus”, ortak köken, en azından ortak dil, kültür ve tarih ile şekillenmiş siyasi bir topluluk anlamına da gelir. Devlet halkının, bu tarihsel anlamdaki ‘ulus’a dönüşmesi de ancak kendine özgü yaşam biçiminin somut bir yapısında gerçekleşir (Habermas, 2012, s. 16).

Ortaklıkların bir aradalığı olarak ulus; özüne ilişkin bağlayıcı, birleştirici ve tanımlayıcı nitelikleri söz konusu olduğunda, benzer olduğu kabul edilen düşünüş tarzına sahip üyelerin varlığına vurguda bulunmaktadır: Bu benzerliklerle edindiği aidiyet duygusu ve deneyimlediği yaşamsal hikayeleriyle, ortak bir gelecek tasavvuru ve ufku sunar. Renan, geçmişteki ortak zaferlerin, günümüzde ise ortak bir iradenin varlığı, aynı zamanda birlikte daha da güzel şeyler yapma isteğinin bir ulus olmanın şartları olduğunu belirtmektedir: Ulusun geçmişe ilişkin yanı zengin bir hatıralar mirası, şimdiki zamana ilişkin yanı ise ortak karara varma ve birlikte yaşama arzu ve iradesidir (Renan, 2019, s. 50). Grosby de, ‘ev’ ve ‘yuva’ metaforlarıyla ifade ettiği modern ulusu, kendisini oluşturan üyeleri arasındaki rastgele bir etkileşimin gerçekleştiği mekansal bir ev olarak değil; geçmiş ve gelecek nesiller için ortak olan bir ruhun yuvası olarak tarif etmektedir (Grosby, 2005, p. 46). Smith ise ulusu; ortak mit ve anıları, kitlesel bir halk kültürünü, belirli bir anavatanı, ekonomik birliği ve tüm üyeleri için eşit haklar ve ödevleri paylaşan, isimlendirilmiş bir insan topluluğu olarak ifade eder (Smith, 2002, s. 99). Burada da kitle ve kitlenin idaresi söz konusudur. Dolayısıyla ulusun bir yönetim ve devlet olma halinden ayrı düşünülmemesi gerektiği görülebilmektedir.

Ulusların bütünlüğü, ortak bir geçmişin olabilmesini sağlayacak değerlerin vurgulandığı, farklılıklarla ilişkilendirilen değer ve hatta tarihsel hatıraların unutulduğu bir kolektiflik anlamına gelmektedir (Renan, 2019, s. 38). Bu kolektifliklerin ise farklı kültürlerde farklı biçimlerde oluşturulması kaçınılmazdır. Smith’e göre, Batı tipi ulus modeli, tarihsel bir toprak, yasal ve siyasi bir topluluk ve bu toplulukta eşit olma durumu, ortak bir sivil kültür ve ideolojidir. Batılı olmayan ulus modellerinde ise etnik unsurlar ön planda olmaktadır. Dolayısıyla Batılı uluslarda bireyin seçme hakkı olabilmektedir; buna karşılık, diğer uluslarda bireyin ulus seçme hakkı söz konusu değildir (Smith, 1991, p. 11). Batı tipi ulusların toplumsal bir uzlaşma olarak anayasayı belirleyici unsur olarak kabul ettiği; Batılı olmayan ulusların ise etnik yapıların vurgulandığı ve kendisini bu merkezden yola çıkılarak tanımladığı sonucuna ulaşabilmektedir.

Çağdaş kullanımda devlete ilişkin, (1) sınırları içindeki hareketi kontrol etme yeteneğine karşılık gelen, karşılıklı bağımlılık egemenliği; (2) iç (yerel) egemenlik; (3) devletlerin diğer devletlerin içişlerine müdahale etmediği Vestfalya tarzı egemenlik ve (4) karşılıklı yasal tanınma anlamına da gelen uluslararası yasal egemenlik olmak üzere dört farklı egemenlikten söz edilebilmektedir (Krasner, 2001, pp. 231-233). Pratikte genel olarak karşılanmamış da olsa yirminci yüzyılın başlarında, uluslararası yasal doktrin, devletlerin bir hükümetinin olması, bir toprak sahipliğinin olması, uluslararası ilişkilere dahil olabileme kapasitesi ya da uluslararası yükümlülükleri yerine getirebilme gibi birtakım gereklilikleri sağlamaları halinde egemen devletler olarak tanınmaya hak kazandıklarını ileri sürmektedir (Bull, 1984, p. 121). Ulus-devletler, uluslararası devletler arenasında söz sahibi olabilmeleri açısından ilk olarak ‘egemen devlet’ statüsüne sahip olmalıdır: “Çağdaş uluslararası sistemin temel aktörleri olan egemen devletler, hukuki bağımsızlığa sahip bölgesel birimlerdir (Krasner, 2001, p. 230).”

Smith’e göre ‘ulus-devlet, tek bir etnik ve kültürel halkın bir devletin sınırları içinde ikamet etmesi ve bu devletin sınırlarının söz konusu etnik ve kültürel halkın sınırlarıyla örtüştüğü devlettir.’ şeklindeki tanımlama; Portekiz, İzlanda, Japonya, Danimarka gibi çok az sayıda devletin ulus-devlet olduğu, diğerlerinin ise ulus-devlet olmadığı anlamına gelmektedir. Bu bakımdan, Birleşmiş Milletler’e üye devletlerin yalnızca %10’undan azı ulus-devlettir. Endonezya, Malezya, Kenya, Nijerya, Belçika, Kanada, Britanya, Türkiye ve Suriye gibi pek çok devlet ise yapı itibarıyla çok-etnilidir. Yukarıdaki gibi bir tanım doğrultusunda Smith, modern devletlerin çoğunun, çoğul karaktere sahip olmaları nedeniyle ulus-devlet olmadıklarını fakat ‘milli devlet’ olabileceklerini ifade etmektedir (Smith, 2002, s. 94). Şu halde herhangi bir milli devlette gözleyebileceğimiz, çok-etnili mevcut yapının, farklı ideolojik aygıtlar aracılığıyla, baskın etni potasında eritilmesi ya da asimilasyon politikaları ulus-devlet olma çabalarıdır denilebilir. Zira, farklı milliyetlerin varlığının inkarı halinde tek bir milli etniden söz edilebilir; böylece, gerçekte çok-etnili olan üniter devletler kendilerini ulus-devlet olarak tarif edebilir.

Ulus ve Ulus-Devlet İnşası

Gellner'e göre insanlık, derece ve bağları sınırsız çeşitlilik gösterse de her zaman için topluluk dahilinde organize edilmiştir. Fakat; gönüllü bağlılık, dayanışma ve sadakat gibi duygulara karşılık; korku, baskı ve zorlama gibi olumsuz duyguların katalizörlüğünde olmak üzere, topluluk haline gelmenin iki temel koşulu vardır. Bu iki farklı koşul, yaklaşım ya da eğilim doğrultusunda topluluklar spektrumunda çok sayıda uç kutup ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kalıcı topluluklarda umut ve korku ortaklıkları dikkat çekmektedir (Gellner, 1983, p. 5). Umut, arzulan bir geleceği; korku ise memnuniyet duyulan mevcut bir durumun ya da yaşama biçiminin yok edilmesi tehdidini işaret etmektedir. Dolayısıyla ister umut ister korku olsun her iki koşulda da sonuç olarak birlikteliğin inşası / yeniden inşası söz konusudur.

Fukuyama ise ulus inşasının üç boyutu ve aşaması olduğunu ifade eder. İlk aşama (1) çatışma sonrası yeniden inşa aşamasıdır. Bu aşamada -Afganistan ya da Somali örneklerine değindiği gibi- devlet otoritesi tamamen çökmekte ve sonrasında yeniden inşa edilmektedir. İlk aşamada istikrar sağlanması halinde ikinci aşama devreye girmektedir: (2) Dış müdahalelerden sıyrılabilirlik ve kendi kendini idame ettirebilecek nitelikte kurumların inşası süreci. Son aşama ise genel olarak ikinci aşamayla örtüşmektedir. Devlet otoritesinin istikrarlı olmasına karşılık, temel eğitim ya da mülkiyet hakkı gibi önemli devlet etkinliklerinin yerine getirilemediği (3) zayıflıkların güçlendirilmesi ve eksikliklerin düzeltilmesi aşamasıdır (Fukuyama, 2004, pp. 100-101). Fukuyama'nın öncelikli olarak bir otoritenin elde edilmesine, sonrasında ise bu otoritenin ve kapsadığı ya da savunduğu değer ve birleştirici unsurların varlığına ya da oluşturulmasına vurguda bulunduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, ulusu bir arada tutan paylaşılan irade ve kültürün bir şekilde güçlendirilmesi gerekmektedir. Yine bu durum biçimlendirici niteliğiyle devlet mekanizmasını akla getirir. Zira Arendt'in de ifade ettiği üzere ulus-devletin varlığı, bir ulusun devleti ve hükümet aygıtını ele geçirmesi ile mümkün olmaktadır (Arendt, 2017, p. 9). Ulusu oluşturan üyelerin birbirleriyle eşit olduğu kabulü anlamına gelen demokraside ise; ulusun bileşenleri olarak tüm etniler, ulus duygusuna yönelik olumlu bir yaklaşım sergilemektedir (Grosby, 2005, p. 57).

Demokrasi örneğine karşı tezi ise; Locke'un, emek ve mülkiyet arasındaki ilişkinin bir benzerini ulus-devletin inşasına katılım ile ilişkilendirerek görebilmemiz mümkün olmaktadır. Locke'a göre kendinden bir parçayı, herhangi bir nesneye dahil etmek suretiyle, kişinin emek harcayarak elde ettiği bir nesnenin mülkiyetine sahip olması onu diğer insanlardan ayrı bir konuma yerleştirir (Locke, 2012, s. 28). Ulus-devletin inşasında harcanan emek de buna benzer biçimde değerlendirilebilir. Ulus-devletin genel karakteristiğini oluşturan baskın etni, ulus-devletin anlam ve değer kazanma sürecinde doğrudan etkin ve belirleyici unsur olarak öne çıkmaktadır. Cansız bir varlık olan toprak, insanların onun üzerinde harcadığı emek doğrultusunda kendilerinden bir parça olarak kabul görmektedir (Grosby, 2005, pp. 52-53). Bu bağlamda ulusa aidiyet bağının artmasında, ulus inşasına katılımında sahip olunan payın belirleyici bir unsur olduğu değerlendirilmesinde bulunulabilir. Dolayısıyla baskın etninin de ulusun mevcut hali üzerindeki etkisi ya da payı doğrultusunda ulus-devlet ile kurduğu bağın güçlü; diğer yandan, azımlık olarak yer alan etnilerin bağının ise zayıf olması söz konusudur.

Smith'e göre ise farklı etnik grupların uluslara dönüşmesinde iki yol vardır: Birinci yol devlet desteklidir ve süreç etnik bir devletin çekirdeği olan yanal etniden başlar. Bu etni, daha bürokratik hale geldikçe askeri, mali, adli ve idari süreçlerle orta sınıfları ve dış bölgedekileri birleştirmeye çalışır ve başarılı olması halinde baskın olan çekirdek etninin kültürel mirasına dayanan bir politik topluluk oluşturulur. Süreçte en etkin aktörler ise krallar, bakanlar ve bürokratlardır. İkinci yol ise daha popülerdir: Süreç, etno-dini öz benlik algılarının daha aktivist ve politik bir biçime dönüştürülmesi gereken daha küçük ve alt sınıflardan başlamaktadır (Smith, 1991, pp. 68-69); (Smith, 2002, s. 95).

Bürokratik birleştirmede uygulanan, her yerde tek bir hukuk ve yargı sistemi; tek bir vergi sistemi ve para politikası; ulaştırma ve iletişim sistemi ile idare ve denetimin merkezileştirilmesi gibi süreçlerin, ulusun oluşmasında hem bir gerekçe hem de bir sonuç olabildiğini belirten Smith, ulusun oluşumunda öne çıkan süreçleri şu şekilde ifade etmektedir (Smith, 2002, s. 97-99):

- Topluluğun ortak anıları, mitleri ve sembollerinin geliştirilmesi, işlenmesi ve aktarılması;
- Topluluğun tarihsel gelenek ve ritüellerinin geliştirilmesi, seçimi ve aktarılması;

- Halkın ortak kültürünün (dil, adet, din vb.) ‘otantik’ unsurlarının belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması;
- Belirlenen nüfus içindeki ‘otantik’ değerler, bilgi ve tutumların standardize edilmiş yöntemler ve kurumlar aracılığıyla aşılması;
- Tarihi bir kara parçası ya da anavatanın sembol ve mitlerinin sınırlarının belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması;
- Sınırları çizilen kara parçası içindeki beceri ve kaynakların seçimi ve idareli kullanımı;
- Belirlenen topluluğun tüm üyeleri için geçerli ortak haklar ve ödevlerin tanımlanmasıdır.

Smith’in ifade ettiği süreçler değerlendirildiğinde; ulusa ilişkin birtakım ortak değerlerin oluşturulduğu fakat bir yandan da istenmeyen değerlerin unutturulduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu birlik ve beraberliğin sürdürülebilir olması açısından devlet müdahalesi ve yönlendiriciliği dikkat çekmektedir. Ulusun varlığı açısından gerekli kaynakların sağlanması da devletin görevidir. Buna göre devletin bazı değerlerin oluşumu ya da bazı değerlerin yabancılar tarafından yok edilebilirliği nedeniyle sıkı bir muhafazakarlığı destekleyen politikalar sergilemesi ve tüm üyelerin uymasını istediği kurallar koyması da kaçınılmazdır.

Ulusun inşasının devamında konsolide edilmesi de mitler, tarihsel anılar ve kahramanlıklarla sağlanabildiğinden buna paralel olarak Hutchinson savaşların önemli sonuçlarının olduğuna değinir: “Savaşlar, sonraki nesiller için, ulusun arketip niteliklerini belirleyen kahramanlar ve hainler üretilmesini sağlar” (Hutchinson, 2017, p. 53). Savaş gibi krizlerin -darbeler veya darbe girişimleri de bu kapsamda değerlendirilebilir- meydana gelmesi köklü değişiklikleri de beraberinde getirecektir. Örneğin, tarihsel etnik kimlikler yeniden canlandırılabilir (Hutchinson, 2005, p. 41).

Son olarak, ulus inşa sürecine ilişkin Renan’ın bazı eleştirel yaklaşımlarına da yer verilmesi yerinde olacaktır. Renan, ulusların inşasında temel nitelikte olduğu iddia edilmesine karşılık dayanaklarının yeterince sağlam olmadığını ileri sürdüğü tezlere değinmektedir: Ulusların inşasının ırk, dil ve din birliği ile mümkün olabileceğinin yanı sıra; çıkar birlikteliği, coğrafya ve doğal sınırlar da belirleyicidir. Renan, dünyada saf bir ırkın olmaması nedeniyle ırk olgusunun; aynı dili konuşan farklı ulusların varlığı nedeniyle dil olgusunun; dinin kişisel olması ve devletlerin dininin olmadığı gerekçeleriyle de din olgusunun ulus inşasında belirleyici olmaktan uzak olduğu düşüncesindedir. Ulusların duygusal bağlılık ifade etmesi; fakat buna karşılık, gümrük birliği gibi çıkar topluluklarının ulusa karşılık gelmemesi nedeniyle bu sav da yetersizdir. Aynı şekilde, coğrafya ve doğal sınırların belirleyici olması tezine ilişkin, benzer doğal sınırların kimi durumda ulusal sınırlara denk düşmesi kimi durumda ise ilgisiz olması nedeniyle bu sav da yetersiz kalmaktadır (Renan, 2019, s. 41-49).

Ulus inşası; devletin yumuşak yanları olarak da ifade edilebilen semboller, propagandalar, tarih yazımı ve geleneklerin yerleştirilmesi ya da oluşturulması gibi genel ulusal kimliğin belirleyicileriyle ilgilidir. Devlet inşası ise; askeri, ekonomik ve kurumsal temeller gibi, devletin katı, zor yönleriyle ilgilidir ve belirli bir bölgenin varlığını gerektirir (Kolstø, 2006, pp. 729-730); (Short, 2002, p. 91). Ulus inşasının yönetimi, ulus-devlet kontrolündedir ve uluslar, varlıklarını sürdürebilmek için ulus-devlete gereksinim duymaktadır.

Etnik Gruplar

Etnisite kelimesinin gündelik dildeki anlamının azınlık sorunları ve ırk ya da soy ilişkileri ile bağdaştırılmasına karşılık; sosyal antropolojideki karşılığı kendilerini kültürel olarak diğerlerinden ayrı gören ve başkaları tarafından kabul gören gruplarla ilgilidir (Eriksen, 1996, p. 28). Bu bağlamda söz konusu grupların varlığı ‘biz’ ve ‘öteki’ ayrımına işaret etmektedir. Nash’e göre bu gruplar arasındaki farklılıklar her bir grubun kendine özgü göstergeleri dahilinde gözlenebilmektedir (Nash, 1996, pp. 24-25).

Modern dünyadaki toplumların farklı alt bölümlerden oluştuğuna değinen Schermerhorn, bütün olarak kabul edilen toplumun içinde farklı bir alt bütünlük oluşturan grupların etnik grup olduğunu ifade etmektedir. Ona göre etnik grupları belirleyen unsurlar: akrabalık, dini bağlantılılık, dil birliği, aşiret olma durumu, fiziksel benzerlikler ya da paylaşılan ortak bir tarih veya kültürel semboller olabilmektedir

(Schermerhorn, 1996, p. 17). Smith'in sınıflandırması da benzerlik göstermektedir: Bir etnik grup (1) genel bir uygun isimlendirme; (2) ortak soya ait bir mit; (3) paylaşılan tarihsel anılar; (4) ortak kültürü diğer kültürlerden ayıracak bir ya da daha fazla özellik; (5) belirli ve özel bir anavatan ile ilişkilendirilme ve (6) nüfusun önemli bir bölümü için dayanışma duygusu olmak üzere altı temel nitelikte ifade edilebilir (Smith, 1991, p. 21). Uluslar ve etnik gruplar arasındaki benzerlik ve farklılıkları ise Moore şu şekilde ifade etmektedir: "Etnik gruplar, uluslar gibi ortak mit ve kültürleri paylaşan sosyal gruplardır; fakat ulusal topluluklarla ilişkili olan politik öz bilinçlerinin olmaması nedeniyle uluslar kadar geniş kapsamlı değildirler" (Moore, 2001, p. 6). Grosby ise etnide vurgunun geniş bir aile olduğu ve ortak bir atadan geldiğine yönelik olduğunu; ulusta ise bu vurgunun toprak kavramına yönelik olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bir ulus içinde çok sayıda etninin olabileceğini de vurgulamaktadır (Grosby, 2005, p. 14).

Etnik grupların uluslarla olan benzerlikleri nedeniyle, kontrol altında tutulmaları ya da yakından takip edilmeleri devletin sürekliliğiyle doğrudan ilişkilidir. Diğer etnik grupların dışlanması ya da bir etnik grubun içine kapanarak marjinalleşmesi halinde, ulus-devlet açısından bir çatışma ve gerginlik ortamı ya da yıkım ve sonrasında yeni bir ulus-devlet inşası da muhtemeldir. Bu durum ise ulus-devletin mevcut denge halinin değişmesi anlamına gelmektedir.

Bu tanımlamalar ve sınıflandırmalardan, ulus açısından etnik grupların kontrol edilmemeleri halinde üst yapının bütünlüğü açısından birer tehdit olabilecekleri de anlaşılmaktadır. Zira, etnik grupların kimliğini işaret eden tüm değer, anı ve soy birliği gibi unsurların muhafazası diğer gruplardan soyutlanmayı da beraberinde gerektirmektedir. Aralarındaki üstünlük ve baskınlık yarışı şiddetini artırdığında çatışma ve kriz ortamı açık bir tehdit haline alacaktır. Dolayısıyla, etnik grupların homojen yapılarının diğer gruplarla etkileşim yoluyla heterojen hale getirilmesi ulus-devletler açısından önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Baskın Etni

Milli devlet gücünü ve sürekliliğini, onun etrafında kurulduğu ve kah birleşmesine kah kristalize olmasına yardım ettiği egemen etniden alır. Bunu, halkın iradesini ortaya koyarak ve onu etkin kılarak yapar ve bu ona tek bir kamusal kültür ve eğitim sistemine sahip birleşmiş bir millet yaratmada yardımcı olur (Smith, 2002, s. 127).

Etnik gruplar arasında diğerlerine kıyasla öne çıkan etni, baskın etnidir. Bir ulus-devlet söz konusu olduğunda ise, baskın etninin değerleri ulusun değerleri haline dönüştürülecektir.

Milliyetçiliğin yaratmayı hedeflediği devlet, kültürel olarak tanımlanmış ve kültürel olarak yayılmış bir yönetimdir; varlık nedeninin yanı sıra karakterini de egemen etnisinin tarihsel kültüründen ya da daha nadir olmakla birlikte birden fazla etninin tarihsel kültüründen çıkarır (Smith, 2002, s. 126).

Baskın etninin karşısında ise azınlıklar olarak adlandırılabilen diğer etnikler bulunmaktadır. Dolayısıyla baskın etni ve diğer etnikler arasında uygun koşulları bekleyen bir soğuk savaş halinin olduğu düşünülebilir. Buna karşılık, baskın etninin diğer etnikleri kendi potasında eritme mücadelesinin kesin olarak başarıyla sonuçlanacağı da varsayılabilir. Gerçekçi bakış açısıyla değerlendirildiğinde ise; parçalardan oluşan bir bütünlük mutlak bir bütünlük olmadığı, değişebilme potansiyelini her zaman taşıdığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla; baskın etni dışındaki tüm etnikler, potansiyel tehditler olarak ifade edilebilir.

Milliyetçilik

Gellner, ulusları yaratanın milliyetçilik olduğunu fakat buna karşılık tersinin, yani milliyetçiliği yaratanın uluslar olduğu savının ise doğru olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre "milliyetçilik, kültür ya da kültürel zenginlikler gibi önceden varolanları ya da tarihsel mirasları kullandığı halde, bunu seçici bir biçimde gerçekleştirir ve çoğu zaman onları radikal biçimde değiştirir" (Gellner, 1983, p. 55). Söz konusu

seçme hakkı ise devlet aracılığıyla baskın etni tarafından gerçekleştirilebilir. “Milliyetçiliğin amacı yurttaşla göre tanımlanan milleti ya da etnik milleti, devletin kalıbı ve ölçüsü yapmak ve devleti milletin iradesine uyar ve onu ifade eder hale getirmektir” (Smith, 2002, s. 126). Ulus-devletin homojenliği savunusu milli değerlerin muhafazakarlığını işaret eder ve her türlü varoluşsal savunmayı kendince meşru kılar. Smith’e göre ulusal sembol, adet ve törenler, milliyetçiliğin en güçlü yanını oluşturur ve toplumun tüm katmanlarında duygusal tepkilere yol açmaları amaçlanmaktadır (Smith, 1991, p. 77).

Moore, milliyetçilikle ilgili farklı fakat birbiriyle ilişkili iki probleme işaret eder: (1) milliyetçilik, söz konusu devletin dağılmasına neden olabilir. (2) Devlet, çoğunluk ya da baskın olan milliyet tarafından kontrol edilebilir (Moore, 2001, p. 1). Benzer olarak Friedman da bir ulus-devlet söz konusu olduğunda en belirgin nitelikteki bölünmelerin milliyetçi etnikler ile etnik ve kültürel özerklik talebinde bulunan bileşenlerce gerçekleşeceğini ifade etmektedir (Friedman, 1994, p. 86). Özerklik talebinin; mevcut denge haliyle ulus-devlet koşullarının, baskın etni dışında kalan etnik gruplar tarafından uygun görülmemesi ya da benimsenmemesinden kaynaklanacağı aşikardır. Bu bağlamda ‘biz’ ve ‘öteki’ ayrımının azaltılması çabası, ulus-devletin mevcut denge halini destekleme girişimi olarak nitelendirilebilir. Buna göre milliyetçilik geçmişte sıkça yaşandığı gibi devletlerin dağılabilmesini ya da baskın etninin ulusun diğer unsurları üzerindeki baskısının artması sonucunu doğurabilmektedir. Ayrıca, baskın etni dışındaki tüm etnikler ve devlet arasında aidiyet bağlamında güvensizlik muhtemel sonuçlar arasında yer almaktadır.

Ulusal yapıyı temsil eden ve tüm ulusal devletlerde ortak olan ideolojik bir milliyetçilik ve milli kimlik bilinci oluşturulması, milliyetçiliğin çekirdek doktrini olarak nitelendirilmektedir. Milliyetçilik ideolojisi açısından çekirdek doktrinde: (1) dünya, her biri kendi bireyselliği, tarihi ve kaderi olan uluslara ayrılmıştır; (2) ulus, tüm politik ve sosyal güçlerin kaynağıdır ve ulusal sadakat diğer tüm bağlılıkların üstünde yer alır; (3) insanlar, özgür olmak ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa, kendilerini bir ulusla özdeşleştirmelidir ve (4) eğer dünyada barış ve huzurun hakim olması isteniyorsa öncelikli olarak ulusların özgür ve güvende olması gerekmektedir, şeklinde olmak üzere dört öneri ileri sürülmektedir (Smith, 1991, p. 74).

Buna göre, her bir ulus; kendi bütünlüğü ve sürekliliği açısından, milliyetçi bir tavır almak durumundadır. Tüm yurttaşların bu tavrı destekleyebilmesi ise; bir varoluş mücadelesi bağlamında, ortak arzu ve korkuların ulus-devlet tarafından ustalıkla kullanılmasıyla ilişkilidir. İnsanların kendi özgürlüklerini, mensubu oldukları devletin gücüne dayandırmaları, onların özellikle milliyetçilik esasına dayanan politikaların daimi müşterileri haline dönmeleri sonucunu da beraberinde getirmektedir.

Ulusal Kimlik

Smith, milliyetçiliğin modern dünyada yaygın biçimde görülmesinin nedenini milliyetlerin her yerde bulunmasına bağlamaktadır. Ona göre milliyetçilik küresel bir olgudur (Smith, 1991, p. 143). Milliyetçiliğin küresel düzende varlığı, küresel bir akıntı olarak, kendine has milliyetçiliğini de beraberinde taşıyan insan akıntılarında gözlenebilmektedir. Gerçekleşen küresel karşılaşmalar ‘heterojenlik’, ‘melezleşme’ ve ‘çatışma’ kavramlarıyla birlikte hareket eder. Robins de bu duruma işaret etmektedir. Ona göre ulusal kimlik, küreselleşmenin neden olduğu karşılaşmalar doğrultusunda yeniden anlam bulmaktadır: Örneğin, geçmişte Britanyalı olmak ve günümüzde Britanyalı olmak arasında derin bir fark vardır. Geçmişteki mutlaklık ve hiyerarşik yapı günümüzde sorgulanarak değişebilmektedir (Robins, 2008, s. 290-291). Benzer olarak; ulusların herhangi bir madde ya da nesne gibi, insandan bağımsız olarak varlığını sürdürmediğini ifade eden Grosby de içinde bulunulan zaman ve koşulların neredeyse algılanmayacak bir yavaşlıkla ya da karşıtı olarak, devrimlerle olduğu gibi ani ve radikal dönüşümlerle gelenekleri değiştirdiğini, dolayısıyla ulusların da değiştiğini, bu bakımdan ulusların cansız maddeler gibi nitelendirilmemesi gerektiğini söylemektedir (Grosby, 2005, pp. 31-32). Ulusların canlı olduğu kabulüyle yaklaşıldığında ise durağan bir canlılıktan ziyade etkin ve güçlü bir canlılığın tercih edileceği de aşikardır. Buna göre uluslararası arenanın dışında kalınmaması adına ulus-devletlerin zamanın ruhuna uygun dönüşümleri geç kalmaksızın gerçekleştirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla burada, muhafazakarlık bağlamında katı bir milliyetçilik savunusu yerine, ulusal kimliği doğrudan tanımlayıcı nitelikler dışındaki bazı -ya da tüm- niteliklerin

değişebilmesi için alan bırakılması uygun olacaktır. Aksi halde, canlı olduğu kabul edilen ulusun ölümünün de mümkün olacağı göz ardı edilmemelidir.

Ulusal kimlik ve ulus da etnik, kültürel, bölgesel, ekonomik ve yasal-siyasal unsurlar gibi farklı bileşenlerden oluşan karmaşık yapılardır ve insanların dünyada kendilerini nerede ve nasıl tanımlayacakları bağlamında son derece güçlü birer araçtır (Smith, 1991, pp. 15-17). Bu bakımdan, içinde tanımlanan bir çerçevenin varlığı zorunlu olarak çerçevenin sınırlarını da işaret etmektedir. Cohen bu sınırların, insanları dışarıdakilere karşı birleştirme potansiyeli olduğunu vurgular (Cohen, 2001, p. 21). Bu durum homojen yapıların içe kapanması ve yer yer dıştaki yapılara nefret duyması şeklinde gözlenebilmektedir.

Kolstø ise milliyet ve ulusal kimliğin herhangi bir devletin doğal niteliği olmadığını; fakat, ulus inşası yoluyla söz konusu kimliğin geliştirildiğini ve sürdürüldüğünü ifade eder (Kolstø, 2006, p. 730). İnsanların, kendilerini nerede ve nasıl görmek istedikleri büyük oranda ulus inşası sırasında gerçekleştiğinden, bu durum baskın etniyi işaret eder. Böylelikle; milliyetçilerin, baskın etni merkezinde toplanmasının yanı sıra; milli benliğin, baskın etni ile özdeşleşmesi süreci de pekiştirilmiş olur.

Milliyetçilik, ideal olarak özerklik ve özgünlüğe bağlılığı doğrultusunda kendi kendine yetebilen bir yaşam tarzını da benimser. Aynı zamanda milliyetçilik, ulusun yasal olarak eşitliğine ve üyelerin toplumsal yaşama katılımları konusunda istekliliklerine de karşılık gelmektedir. Ulusun büyük bir aile olarak kabul edilmesiyle kardeşlik ve birlik duyguları pekiştirilir (Smith, 1991, p. 91). Bu duygular da yine baskın etniden ayrı düşünülemez.

Milliyetçi elitler açısından ise ulus; maneviyatın, maddenin önünde olduğunu savunan, özerk, kendine özgü belirgin özellikleri olan bir topluluktur (Hutchinson, 2005, p. 115). Tüm manevi değerler devlet kontrolünde, kaynağını yine baskın etniden alarak ulusun tümüne yayılır. Castles ve diğerleri ulusu oluşturan kişiler arasındaki bu manevi bağın kimi zaman pamuk ipliğiyle, kimi zaman da çelikten bir bağla kurulabildiği sonucuna ulaşmamızı sağlayan birtakım genellemelere işaret etmektedirler. İlk olarak; bağımsızlık mücadelesi ya da kurtuluş savaşı gibi bazı tarihsel travmaların sonucunda ulus olmayı başaran devletlerde ortaya çıkan milliyetçilik en az sorunlu ve en yoğun duygu olma eğilimindedir. İkinci olarak; milliyetçilik kendisini meşrulaştırmak için bazı tarih öncesi dönemlere atıfta bulunmaktadır ve bu tarihin olabildiğince uzak olması, söz konusu devletin sonsuza kadar yaşayacağı duygusuna neden olmaktadır. Üçüncü olarak; ulusal kimlik duygusu bir devlete ‘özgür dünyanın lideri’ gibi bazı özel misyonlar yüklenmesiyle güçlendirilebilmektedir (Castles, Cope, Kalantzis, & Morrissey, 1996, p. 362). Tüm bu unsurlar ulus-devlet bünyesindeki vatandaşların kendilerini ‘biz’ olarak değerlendirmelerine yönelik tarihsel olaylar, mitler ve amaç birliktelikleridir. Bir sınırın olması açısından ulus, biz ve öteki arasındaki ayrımı zorunlu kılmaktadır; zira, sınır çizgisi birbirinden farklı iki şeyin varlığını gerektirmektedir. Grosby’ye göre bu sınırların varlığı davranışsal bir sonuca yol açmaktadır: Sınırlanmış bir mekanda yaşama durumu, sınırlanmış mekânın olanak ve kaynaklarının da verimli bir biçimde değerlendirilmesini ve buna uygun bir adaptasyonu gerektirmektedir. Dolayısıyla, kapalılık etkisi doğrultusunda ulusal sınırlar belirli bir aşinalık ve kapalı toplumsal yaşamı da beraberinde getirmektedir (Grosby, 2005, p. 50).

Milliyetçilik Eleştirisi

Smith’e göre; milliyetçiliğin aleyhindeki argümanlar entelektüel, etik ve jeopolitik olmak üzere üç boyutludur: (1) Entelektüel açıdan milliyetçilik; mantıken tutarsız ve temel postulatları olan ‘kolektif kültürel kimlik ilkesi’, ‘kolektif irade ilkesi’ ve ‘milli sınırlar doktrini’ de savunulamaz olarak görülmektedir. Kolektif kültürel kimliğe ilişkin; din, dil ve soy gibi ölçütler çelişkiler içermektedir. Bu ve benzeri ölçütlerin, millet olarak kabul edilen kültürel kolektivitelerin tamamına uygulanabilmesi söz konusu değildir. Diğer yandan, milli iradeden ne anlaşılacağı da netlik ifade etmemektedir. Milli iradenin halkın mı yoksa yöneticilerin iradesi mi olduğuna ilişkin kesinliğe de ulaşılamaz. Son olarak; milli sınırların doğal sınırlarla örtüştüğü milliyetçiler tarafından ileri sürülse de ülkeler arasındaki tartışmalı sınırların varlığı bu savı geçersiz kılmaktadır. (2) Milliyetçilik karşıtı olan etik argümanlar ise; milliyetçiliğin ayrılmaz bir parçası olan homojenliğin, baskın etninin içine kapanmasına ve diğer etnilerin dışlanmasına neden olmasıdır. Böylelikle temel insan haklarının askıya alınması da söz konusu olabilmektedir. (3) Smith, milliyetçiliğin istikrarsızlaştırıcı ve bölücü yüzü nedeniyle jeopolitik eleştirilere de değinmektedir. Buna

göre, etnik açıdan karışık olan bölgelerde milliyetçilikten kaynaklanacak bölünme ve istikrarsızlıkların yaşanması da yakın geçmişte Bosna ve Kafkaslar'da olduğu gibi günümüzde Suriye'de de gözlenebilmektedir (Smith, 2002, s. 168-174).

Bu argümanların yanı sıra Smith, milletlerin çoğul düzeni ve milliyetçiliğin yakın zamanda aşılmasının imkansız olduğunu ileri süren argümanlara da değinmektedir. Buna göre, milliyetçilik siyasal açıdan gereklidir; milli kimlik toplumsal açıdan işlevseldir ve son olarak; millet, tarihsel olarak yerleşiktir: (1) Milliyetçilerin, çoğul dünya düzeni içindeki her bir meşru devletin, birbirinden ayrı ve kendine has siyasal bir niteliğe sahip olmaları gerekliliğine vurgu yapmaları nedeniyle milliyetçilik ve milliyetler siyasal açıdan gerekli unsurlardır. Diğer yandan; milliyetçilik, insanların devletlerine ve topraklarına bağlılığını sağlayabilme potansiyeline de sahiptir. (2) Milli kimliğin modernlik açısından önemli olduğu savı ise şu şekilde temellendirilmektedir. Toplumsal uyum ve siyasal etkinliğin temelinde milliyetçilikle kopmaz bağları olan mitler, tarihsel anılar, semboller ve merasimler yer almaktadır. Böylelikle günümüz modern toplumlarının heterojen etnik bileşenlerinin amaç birlikteliği sağlanmış olur. Yine milliyetçiliğin toprağı esas alan bir ideoloji olması nedeniyle, aynı toprakta yaşayan üyelerin aynı evde yaşayan insanlar gibi aralarında duygusal bir bağ kurulması da mümkün olabilmektedir. Bu da toplumsal barış ve uyumu mümkün kılabilir. İnsanların savaş tehdidi karşısında birleşmesi de milli kimliğin bir ifadesidir. (3) Son olarak milletin yerleşik olduğu savı açısından; millet, kendisinden çok daha eski ve aynı zamanda yaygın olan etninin modern bir mirasçısı olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla; milliyetçilik, modern-öncesi etnisitenin sembol ve mitlerini bir potada eritmektedir (Smith, 2002, s. 174-182).

Bu argümanlar doğrultusunda; milliyetçiliğin mevcudiyetini sürdürmesini sağlayan siyasal ideolojilerin temel yapısı değişmedikçe, milliyetçiliğin ulusal ve uluslararası arenada prim yapmaya devam edeceği açıktır. Diğer yandan; ulus-devlet kapsamında değerlendirildiğinde ise; baskın etni tarafından uygulanan fakat diğer etniler tarafından -kimlik inkarını gerektirdiği için- benimsenmeyen ya da içselleştirilemeyen dayatmacı milliyetçilik politikaları, söz konusu etnilerin kendilerini sürekli bir baskı altında hissetmelerine neden olmaktadır. Böyle bir baskı ise ulus-devlet olduğu iddiasında bulunan baskın etni tarafından, devletin sürekliliğini ifade eden denge halinin bozulmasına neden olabilecek potansiyel birer tehdit olarak algılanmaktadır.

Heterojenlik ve Homojenleşme

Bürokratik yapıdaki devlet hem iç hem de dış ilişkilerinde etkin olmak durumundadır. Bunu yapabilmek ve özellikle de topluma nüfuz edebilme potansiyelini en üst düzeyde tutabilmek adına (1) halk eğitimi, (2) kitle iletişim araçları ve (3) kültürel ve sosyal politika gibi unsurları sistemli ve bilinçli bir biçimde kullanmaktadır. Böylelikle homojen bir ulusun üretimi sağlanmakta ve sürdürülebilmektedir. Eğitim sistemiyle oluşturulan milli bilinç gibi kitle iletişim araçlarıyla da toplumun yönlendirilmesi mümkün olabilmektedir. Devletlerin radyo ve televizyon üzerindeki kontrolü ve sundukları çerçeve de bu amaca yöneliktir. Diğer yandan, on dokuzuncu yüzyıl sonlarındaki Macarlaştırma ve Almanlaştırma gibi resmi kültürel milliyetçiliklerin yanı sıra, yirminci yüzyıl Sovyet sineması da öne çıkan kültürel ve sosyal politikalar dahilinde değerlendirilmektedir (Smith, 2002, s. 99-105). "Milli devlet, milli bir eğitim sistemi kurmayı ve pek çok azınlık ve göçmenin çocuklarını bu tek tip okul sistemi ya da onun değişik biçimleri içine yerleştirmeye zorunlu kılmayı başarmıştır" (Smith, 2002, s. 106).

Gerek geçmişteki hükümdarlar gerekse günümüz ulus-devletleri tarafından sürdürülen homojenleştirme girişimlerinin başarılı olabildiği Dore'nin ifadelerinden de anlaşılabilir: "Kültürel homojenliğin arttığını destekleyen iki argüman vardır: Birincisi, dünyanın Amerikanlaşması, batılılaşması ya da kokakolanizasyon gibi kültürel yayılmalar; ikincisi ise tüm toplumların endüstriyel sistemlere ulaşma arzusu gibi, sanayiciliğin gelişmekte olan mantığı hakkında toplumsal-evrimsel türden argümanlar grubudur" (Dore, 1984, p. 415).

Küreselleşme, ulus-devletlerin tanımladığı yurttaş kimliklerinin yeniden inşasına neden olduğundan ulus-devletler açısından tehdit unsuru olarak değerlendirilmektedir (Eken, 2006, s. 259). Küreselleşmenin küresel kültür bağlamında homojenleştirme özelliğine karşılık; heterojenleştirme özelliği de ulus-devletler açısından bir tehdit olarak değerlendirilebilir. Zira, heterojenleşmeyi destekleyen yönlerini Pieterse kültürel

gezegenselleştirme, kültürel bağımlılık, kültürel geçişim, bağdaştırma/sentez/melezleşme, modernleştirme, küresel melanj, dilde melezleşme ve küresel ekümenlik kavramlarıyla ifade etmektedir (Pieterse, 1997, p. 62). Rex'e göre heterojenleşmeyle ilgili olarak; İkinci Dünya Savaşı sonrasında vasıfsız işgücü sıkıntısıyla karşılaşan, ekonomik olarak gelişmiş Batı ülkelerinin, bu gereksinimlerini farklı ülkeler aracılığıyla karşılaması örneği gösterilebilir. Bu durum farklı kültürlerden insanların bir araya gelmesine neden olmuştur. Batılı ülkelerin göçmen ihtiyaçlarının farklı ülkelerden karşılanması da Avrupa'nın bütünü düşünüldüğünde etnik yapının çok daha heterojenleşmesine sebep olmuştur. Sömürge ülkelerindeki yerellerin Avrupa'ya göç etmeleriyle birlikte, göç ettikleri sömürgeci ülkelerde işgücünü karşılayan topluluklar olduğu da görülmektedir (Rex, 1996, p. 241). Bu bakımdan, ulus-devlet açısından ele alındığında, homojenleşme-heterojenleşme üzerindeki etkisiyle göç olgusu mevcut denge halinin bozulmasına hizmet eder niteliktedir ve küreselleşme bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Küreselleşme ve Göç

Modern dünyada göç üç evre içinde değerlendirilmektedir: Birinci evre, Avrupa'dan deniz aşırı ülkelere ve boş topraklara doğru gerçekleşmiştir. Altmış milyona yakın sayıda insanın (göçmenin) yerleştiği ülkelerde mevcut yerli nüfus ise sömürgeciler açısından 'eğitilmesi gereken kitleler' anlamına gelmekteydi. İkinci evrede ise emperyal göç ters yöne dönmüştür. Sömürge imparatorluklarının çöküşüyle birlikte, sömürgecilerin peşi sıra sömürülmüş yerli halk da Avrupa'ya göç etmiştir. Yeni gelen sömürge yerlileri, asimilasyona uğrayacakları şehirlere yerleşmiş; böylece, modern devlet çatısı altındaki ulusa dahil olmak zorunda kalan azınlıklar haline gelmişlerdir. Diasporalar çağı olarak da adlandırılan bu evre henüz sona ermemiştir. Üçüncü evre ise; halen tam hızla akmakta ve onu durdurmaya yönelik hummalı çalışmalara rağmen hız kazanmaya devam etmektedir. Göçün bu son evresi, diasporalar çağının başlangıcından sonrasındır ve kimlik ile milliyet, birey ile yaşadığı yer, fiziksel çevre ile kültürel kimlik (ya da daha açıkça, fiziksel ve kültürel yakınlık) arasında oluşmakta olan ve koparılamaz bağlar üzerine soru işaretlerinin koyulduğu evrede farklılıkların yaygın olarak bir aradalığı da gözlenmektedir (Bauman, 2015, s. 41-43).

"Farklı sosyal grupların farklı hareket edebilme olanakları ya da kısıtlılıkları vardır. Bazıları akışları başlatırken bazıları bu akışlara hapsedilmiştir" (Massey, 2005, p. 62). Söz konusu insan hareketlilikleri ise (1) ihtiyaç ve (2) çaresizlikten kaynaklanmak üzere iki nedenle gerçekleşmektedir. İhtiyaç doğrultusunda gerçekleşen hareketlilikler, küreselleşmeden olumlu yönde etkilenmiş ve hatta küreselleşmeyi yönlendirebilen insanları işaret ederken; diğer yandan, zorunluluktan kaynaklanan hareket ve göç olgusu ise küreselleşmenin yönlendirdiği, fakat küreselleşmeyi başlatma ve yönetme yetisinden uzak insanlara karşılık gelmektedir. Her hâlükârda, insan hareketliliğinin bir sonucu olarak, farklı kültürlerin karşılaşması kaçınılmaz bir durumdur: Yeni ve yaratıcı kültürel biçimler ortaya çıkmaktadır. 'Cartel' adlı müzik grubunun Amerika'nın batı yakası rap tarzına uygun müzik yapan Türk ve Alman bir grup olması da yaratılmış kültürlerle bir örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla küreselleşme aynı zamanda bir melezleştirme süreci de olabilmektedir. Buna karşılık kimi durumlarda ise kültürlerin birbirleriyle karşılaşması gerilim ve sürtüşmelerin nedenleri arasındadır (Robins, 2008, s. 287-290). Bu gerilim ve sürtüşmeler kimi zaman siyaset konusu yapılabilmektedir: Hükümetler açısından göçmenler seçim malzemesi olarak kullanılmaktadır. Örneğin, göçmenlerin sığınma haklarını sınırlandırarak seçmenlerin desteği sağlanabilmektedir (Bauman, 2015, s. 45). Dolayısıyla, küreselleşme sürecinin başat aktörlerinden olan göç olgusu, ulus-devletler açısından son derece önemli, kaygı verici ve müdahale gerektiren bir durumdur.

Küreselleşmeyi katı halden sıvı ve gaz hale geçme metaforlarıyla betimleyen Ritzer, küreselleşme ve ulus-devlet arasındaki ilişkide ulus-devletlerin, 'katı' olarak kabul edilen engelleri yaratan başat unsur olduğunu ifade etmektedir (Ritzer, 2011, s. 22). Buna göre ulus-devletlerin egemenlik haklarını ellerinde tutma çabası, küreselleşmenin tehdidi altındadır denilebilir. Küreselleşme ve göç arasındaki ilişkiye bakıldığında da belirli bir coğrafyada bulunma olgusunun akışkan bir hal aldığı görülmektedir. Bu bakımdan küreselleşme, ulus-devletin mevcudiyet koşulu olan 'ulus' açısından bir tehdit olarak da değerlendirilebilir. Buna karşılık; Yergin ve Stanislaw, küreselleşme çağının başlangıcında, sınırların aşındırılmaya başlamasının, ulusal siyasetin ve dolayısıyla ulus-devletlerin ve ulusal kimliklerin sonu olacağı

varsayımlarının gerçekleşmemesinin nedenini her ülke siyasetinin tarih, kültür ve ulusal hedefler doğrultusunda yeniden şekilleneceği biçiminde ifade etmektedir (Yergin & Stanislaw, 1998, p. 396). Bu da mevcut denge halinin sürdürülebilmesi açısından farklı enstrümanların öne çıkabildiği ekonomik, politik ve kültürel değişimlerin yaşanmasının kaçınılmaz olacağı anlamına gelmektedir. Zira çok etnili ulus-devletin kendi sınırları dahilindeki bileşenleri homojenleştirme politikası karşısında en dikkat çeken unsurlardan biri sınır dışından gerçekleştirilen göç hareketleridir. Küreselleşmenin konusunun, sınırlar ötesinde büyüyen hareketlilikler olması ve bu akıntıların arasında insanların da yer alması nedeniyle kitlesel göç hareketleri ve dolayısıyla sonuçları da küresel boyutlardadır. Küreselleşme açısından böyle bir göç, homojenleştirme anlamına gelirken; çok etnili ulus-devlet açısından heterojenleşme anlamına gelmektedir.

Avustralya ve çokkültürlülük bağlamındaki çalışmalarında Castles ve diğerleri, küreselleşmenin etkisiyle küçülen ve homojenleşen bir dünyaya karşılık, farklılıklara vurgu yapan bireysel yaşam tarzları, kültürel grup kimlikleri ya da ulusal benzersizlik iddialarının dünya genelinde etnik patlamalar şeklinde gözlemlendiğini ifade etmektedir. Bu etnik patlamaların gözlemlendiği bir ulus-devlet örneği olan Avustralya'daki çokkültürlülük modeli ayrılıkçı gruplar ve bir bütün olarak toplumun uyumu arasındaki politik, kültürel ve ekonomik açıdan karmaşık bir denge hali olarak ifade edilmektedir (Castles, Cope, Kalantzis, & Morrissey, 1996, p. 359). Tüm ulusların zaman içinde farklı nüfusların bir araya gelmesiyle oluştuğunu belirten Grosby, ulusları oluşturanlar arasında göçmenlerin olduğuna vurgu yapmaktadır. Göçmenlerin ulusun üyesi olabilmesi ise vatandaşlık ile mümkün olabilmektedir. Ulusal topraklarda doğmamış ve akrabalık bağıyla bağlanmamış olsalar da onlara benzetilmeleri gerekmektedir (Grosby, 2005, p. 13). Bu ise bir kültürlenme süreci anlamına gelmekte ve homojenlik-heterojenlik bağlamında ulus-devletin mevcut denge halinin zamanla değişmesine neden olacağı çıkarımına ulaşılmıştır mümkün kılmaktadır. Görece homojen olan gündelik yaşam pratiklerinin ve kültür öğelerinin küreselleşmenin etkisi ile değişmesi durumu, ulus ve ulus-devlet olgularının aşınmayacağı ya da diğer bir ifadeyle ulus-devletin varlığını sürdürmesini sağlayan mevcut denge halinin küreselleşmeden etkilenmeyeceği savına ters düşmektedir.

Sonuç

Ulus, çok sayıda insanın farklı aidiyetler çerçevesinde birlikte yaşayabildiği bir denge halidir. Bu dengenin bileşenleri ise bir arada yaşamının koşul ve sınırlarını belirleme potansiyeliyle kimlik, din, ekonomi, siyaset, kültür ya da hukuk gibi çok farklı unsurlar olabilmektedir. Söz konusu denge halinin sürdürülebilirliği ulusun idaresini üstlenen mekanizma olarak ulus-devletlerin varlığını gerektirmektedir. Ulus-devletler, kimi zaman unutulmuş mitleri ortaya çıkararak kimi zaman da birlikteliği perçinleyeceği düşünülen yeni hayaller sunarak ulusal birliği ve devamlılığı sağlamaktadır. Böylelikle bir arada yaşama arzusu sürekli hale gelecek ve tüm olası tehditler karşısında genel olarak alt grup ya da farklı etnilerden oluşan ulusun birlikte hareket etmesi sağlanacaktır.

Ulus-devletler, dışarıdan bakıldığında bir bütün olarak algılanmaktadır; buna karşılık iç yapıları ise farklı olabilmektedir: Uluslararası sistemde, var olduğu kabul edilen bu bütünlük hali, daha yakından bakıldığında ise aslında uyumlu olmayan farklı etnilerin pamuk ipliğine bağlı yapay bir birlikteliği olarak gözlenebilmektedir. Bu durumda ulus-devletlerin büyük bir kısmı, farklı milli kimlik ya da etnilerin, baskın etnin değerlerini kabul etmek ya da ona tabi olmak koşuluyla varlığını sürdürebilen zorunlu bir birliktelik olarak betimlenebilir. Bu ise imaj olarak ulus-devletlerin bütünlüğü; gerçeklik olarak da varlıklarının her an tehdit altında olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ulus-devletlerin farklı etnilerin bir denge hali olduğu; fakat bu dengenin her an bozulabileceği gerçeği açığa çıkarmaktadır. Diğer bir deyişle; aidiyet temelli kimlik ve milliyetler paralelinde şekillenen 'biz' ve 'ötekiler' ayrımı ulus-devletlerin karanlık yüzünü yansıtmaktadır.

Diğer yandan, yine ulus-devlette anlamını bulan milli kimlik ve milliyetçilik çok uluslu modern dünyanın dengeleyici unsurları olma işlevini de üstlenmektedir. Küresel düzlemde gerçekleşen milliyet, insan ve kültür karşılaşmaları da yine beraberinde hoşgörü ve uyumun yanı sıra üçüncü kültürlerin ortaya çıkmasında da etkilidir. Olumsuz yönüyle değerlendirildiğinde ise çatışmaların yaşanmasına da neden olabilmektedir. Bu bakımdan milli kimlik ve ulus-devlet kavramlarının kesin olarak yerinin saptanması söz konusu olmamaktadır; zira denge hali her an bozulabilecek niteliktedir.

Küreselleşme sürecinde yoğunluğu artan göç hareketlilikleri de ulus-devletlerin denge hali açısından tehdit unsurudur. Baskın etninin egemenlik alanına ulus-devlet sınırları dışından farklı etnilerin dahil olması şeklinde gerçekleşen göç süreci, ulus-devletin mevcut milliyetçilik politikalarıyla çelişecektir: Öncesinde yok sayılan ya da yeterince önemsenmeyen ve baskın etni potasında bütünleştirildiği ifade edilerek ulus kimliğinin bir parçası olduklarına indandırılmış diğer yerel etnilerin milliyetçilik algılarını da değiştirebilir niteliktedir. Bir diğer ifadeyle; ulus-devletin unsuru olmayan etnik grupların ulus-devlet sınırlarına dahil olması, yerel etnilerin ayrışma ve özerklik taleplerinin vuku bulmasıyla sonuçlanabilecektir. Bu da mevcut denge halinin bozulması ve yeni dengelerin kurulacağı anlamına gelmektedir. Ayrıca, ulus-devlet tarafından iç siyasette uygulanagelen baskı yöntemleri ve asimilasyon politikalarının, gerçekleşen göç neticesinde yeniden şekillendirilmesi ve aidiyet ve kimlik değerlerinin daha kapsamlı biçimde sorgulanması da mevcut denge halini doğrudan ilgilendirmektedir.

Uluslararası arenada ulus-devleti temsilen muhatap olan örtük unsur baskın etnidir. Baskın etninin değişmesi ise uluslararası sistemdeki denge halini de etkileyecektir. Bunun örneğini iç savaşların yaşandığı ve ulus-devlet dengelerinin bozulduğu ülkelerden kaynaklanan göç hareketlerinde görebilmek mümkündür.

Ulus-devletlerin birleştirici gücü olan ortak tarih ise kimi zaman etnik-tarihsel anıların unutulmasını gerektirdiğinden sosyal ve kültürel dönüşümleri gerçekleştirebilme potansiyeline sahiptir. Diğer yandan bir diğer birleştirici güç olan birlikte yaşama iradesi ise milli kimliklerin sorgulanmasını gerektirmektedir. Bu durum, baskın etniler tarafından yaratılan ya da paylaşılan milli kimlik ile oluşturulabildiği gibi daha geniş platform olan ulus-devletler arenasında da mümkün görünmektedir. Bu bakımdan, Avrupa üst kimliğinin oluşması da baskın etniler yerine daha geniş boyutuyla, baskın ideolojiler doğrultusunda söz konusu olabilmektedir.

Her bir ulus-devletin kendine has yönetim anlayışının olması nedeniyle muhtemel bazı sorunların çözümünde devletler arası ya da devletler üstü girişim ve birliktelikler kaçınılmaz olmaktadır. Buna göre, ulus-ötesi şirketler ve ulus-devlet iktidarları arasında siyasetçiler açısından ulusal çıkar ya da kişisel çıkar ön planda olabilmektedir. Kişisel çıkarın ön planda olması durumunda ise ulus-devletlerin mevcut denge halinin bozulmasına neden olabilecek politikaların gerçekleştirilmesi de mümkün olabilmektedir.

Aslında heterojen yapıları olan çok etnili ulus-devletlerin, yoğun bir homojenleştirme politikası doğrultusunda farklı etni ve kültürlerin asimilasyonuna yönelik eylemlerde bulunmasının evrensel değerler açısından kabul edilebilir yanı yoktur. Zira her biri ayrı ayrı dünya ortak mirası olarak nitelendirilecek yerel kültürler, ulus-devletlerin denge hali gerekçesiyle dünya üzerinden silinmektedir. Bu bakımdan ulus-devletlerin denge halinin sürdürülmesi ‘evrensel iyi’ kavramıyla çelişebilmektedir. Ulus-üstü bir otoritenin ulus-devletlerin bu tarz politikalarını engellemesi ve gerekirse denge halinin bozulmasının göze alınması seçenekleri, ulus-devletlerin egemenlik hakları ile birlikte değerlendirilmelidir.

Nazi dönemi Almanya’sına bakıldığında, baskın etninin değişmesi sonucunda bozulan ve farklı biçimde kurulmak istenilen dengenin, farklı ulus-devletlerin mevcut dengeleri üzerindeki tehditkar niteliğinin hatırlanması herhangi bir ulus-devlet denge halinin salt ilgili devlet ile sınırlandırılmayacağını da açık bir örneğidir. Dolayısıyla tüm etnilerin kendilerini var eden belirleyici özelliklerinin “kendi halinde ekonomik, siyasi, milli, dini, toplumsal ya da kültürel bir varlık” olarak kabul edilmeleri gerekliliği, ne ölçüde doğru olacağı üzerinde düşünülmesi gereken ve aynı zamanda yerel olarak kabul edilemeyen, küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan, sonuçları bakımından etkisinin ne olacağını bilinemeyeceği yeni denge arayışlarının tamamen reddedilmesi gerektiği sonucuna ulaşılması da beklenmemelidir.

Son olarak şöyle bir genelleme yapmak mümkün görünmektedir: ‘Evrensel değerlerle çatışmayacak ve telafisi imkansız kayıplara yol açmayacak bir biçimde, tüm etnilerin egemenlik hakkı ve potansiyeline saygı duyulmalıdır.’ Bunun belirleyicisi ise ulus-üstü bir tümel uzlaşım olmalıdır.

Kaynakça

- Arendt, H. (2017). Nation-state and democracy [1963]. (R. Martin, Trans.) *Arendt Studies*, 1, 7-12.
 Bauman, Z. (2015). *Akışkan modern dünyada kültür*. (İ. Çapcıoğlu, & F. Ömek, Çev.) Ankara: Atf Yayınları.

- Bull, H. (1984). The emergence of a universal international society. H. Bull, & A. Watson (Yay. haz.), *The Expansion of International Society* içinde (ss. 117-126). Oxford: Clarendon Press.
- Castles, S., Cope, B., Kalantzis, M., & Morrissey, M. (1996). Australia: Multi-ethnic community without nationalism? J. Hutchinson, & A. D. Smith (Yay. haz.), *Ethnicity* içinde (ss. 358-367). New York: Oxford University Press.
- Cohen, A. P. (2001). *Symbolic construction of community*. Routledge (Taylor & Francis e-Library).
- Dore, R. (1984). Unity and diversity in world culture. H. Bull, & A. Watson (Yay. haz.), *The Expansion of International Society* içinde (pp. 407-424). Oxford: Clarendon Press.
- Eken, H. (2006). Küreselleşme ve ulus devlet. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 243-262.
- Eriksen, T. H. (1996). Ethnicity, race, class and nation. J. Hutchinson, & A. D. Smith (Yay. haz.), *Ethnicity* içinde (ss. 28-31). New York: Oxford University Press.
- Friedman, J. (1994). *Cultural identity and global processes*. London: Sage.
- Fukuyama, F. (2004). *State-building: governance and world order in the 21st century*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Gellner, E. (1983). *Nations and nationalism*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Grosby, S. (2005). *Nationalism: A very short introduction*. New York: Oxford University Press.
- Habermas, J. (2012). *Öteki olmak, ötekiyle yaşamak* (6 b.). (İ. Aka, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hutchinson, J. (2005). *Nations as zones of conflict*. Sage Publications.
- Hutchinson, J. (2017). *Nationalism and war*. Oxford: Oxford University Press.
- Kolstø, P. (2006). The sustainability and future of unrecognized quasi-states. *Journal of peace research*, 43(6), 723-740.
- Krasner, S. D. (2001). Abiding sovereignty. *International political science review*, 22(3), 229-251.
- Locke, J. (2012). *Yönetim üzerine ikinci inceleme: Sivil tönemin gerçek kökeni boyutu ve amacı üzerine bir deneme* (2. b.). (F. Bakırcı, Çev.) Ankara: Ebabil Yayınları.
- Massey, D. (2005). Power-geometry and a progressive sense of place. J. Bird, B. Curtis, T. Putnam, G. Robertson, & L. Tickner (Yay. haz.), *Mapping the futures: local cultures, global change* içinde (ss. 60-70). Routledge (Taylor & Francis e-Library).
- Moore, M. (2001). *The ethics of nationalism*. New York: Oxford University Press.
- Nash, M. (1996). The core elements of ethnicity. J. Hutchinson, & A. D. Smith (Yay. haz.), *Ethnicity* içinde (pp. 24-28). New York: Oxford University Press.
- Pieterse, J. N. (1997). Globalization as hybridization. M. Featherstone, S. Lash, & R. Roberts (Yay. haz.), *Global modernities* (pp. 45-68). Sage Publications.
- Renan, E. (2019). *Ulus nedir?* (G. Yavaş, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Rex, J. (1996). Multiculturalism in Europe. J. Hutchinson, & A. D. Smith (Yay. haz.), *Ethnicity* içinde (ss. 241-245). New York: Oxford University Press.
- Ritzer, G. (2011). *Küresel dünya*. (M. Pekdemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Robins, K. (2008). Küreselleşme karşılaşmaları. D. Held, & A. McGrew (Yay. haz.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde (B. Özçelik, Çev., s. 287-294). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Schermerhorn, R. (1996). Ethnicity and minority groups. J. Hutchinson, & A. D. Smith (Yay. haz.), *Ethnicity* içinde (pp. 17-18). New York: Oxford University Press.
- Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A critical introduction* (2. ed.). New York: Palgrave Macmillan.
- Short, J. R. (2002). *An introduction to political geography* (2. ed.). Routledge (Taylor & Francis e-Library).
- Smith, A. D. (1991). *National identity*. London: Penguin Books.
- Smith, A. D. (2002). *Küreselleşme çağında milliyetçilik*. (D. Kömürcü, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Yergin, D. A., & Stanislaw, J. (1998). *The commanding heights: The battle for the world economy*. New York: Simon & Schuster.